

ШЛЯХ ДА ЎЗАЕМНАСЦІ

**МАТЭРЫЯЛЫ XV МІЖНАРОДНАЙ
НАВУКОВАЙ КАНФЕРЭНЦЫІ**

DROGA KU WZAJEMNOŚCI

**MATERIAŁY XV MIĘDZYNARODOWEJ
KONFERENCJI NAUKOWEJ**

УПАЎНАВАЖАНЫ ПА СПРАВАХ РЭЛІГІЙ І НАЦЫЯНАЛЬНАСЦЕЙ

САВЕТА МІНІСТРАЎ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

UPOWAŻNIONY DO SPRAW RELIGII I NARODOWOŚCI

RADY MINISTRÓW REPUBLIKI BIAŁORUS

ГРОДЗЕНСКИ АБЛАСНЫ ВЫКАНАЎЧЫ КАМІТЭТ

GRODZIENSKI OBWODOWY KOMITET WYKONAWCZY

УСТАНОВА АДУКАЦЫІ «ГРОДЗЕНСКИ ДЗЯРЖАЎНЫ УНІВЕРСІТЭТ ІМЯ ЯНКІ КУПАЛЫ»

INSTYTUCJA EDUKACJI «GRODZIENSKI UNIWERSYTET PAŃSTWOWY IMIENIA JANKI KUPAŁY»

ГРАМАДСКАЕ АБ'ЯДНАННЕ «САЮЗ ПАЛЯКАЎ НА БЕЛАРУСІ»

ZJEDNOCZENIE SPOŁECZNE «ZWIĄZEK POLAKÓW NA BIAŁORUSI»

БЕЛАРУСКАЕ ГРАМАДСКА-КУЛЬТУРНАЕ ТАВАРЫСТВА Ў ПОЛЬШЧЫ

BIAŁORUSKIE TOWARZYSTWO SPOŁECZNO-KULTURALNE W POLSCE

КАФЕДРА БЕЛАРУСКАЙ ФІЛАЛОГІІ УНІВЕРСІТЭТА Ў БЕЛАСТОКУ

KATEDRA FILOLOGII BIAŁORUSKIEJ UNIWERSYTETU W BIAŁYMSTOKU

ШЛЯХ ДА ЎЗАЕМНАСЦІ

***МАТЭРЫЯЛЫ XV МІЖНАРОДНАЙ
НАВУКОВАЙ КАНФЕРЭНЦЫІ***

DROGA KU WZAJEMNOŚCI

***MATERIAŁY XV MIĘDZYNARODOWEJ
KONFERENCJI NAUKOWEJ***

(Гродна, 13 – 14 лістапада 2008 года)

(Grodno, 13 – 14 listopada 2008 roku)

Гродна
ГрДУ імя Я. Купалы
2009

УДК 008(063)
ББК 71
Ш70

Рэдакцыйная калегія:

І.Крэнь (адказны рэдактар); *С.Мусіенка* (адказны рэдактар);
І.Папоў (адказны рэдактар); *Я.Роўба* (адказны рэдактар).
Філалагічныя навукі: *А.Білюценка*, *С.Янушкевіч*, *Д.Лебядзевіч*.
Гістарычныя навукі: *А.Загідулін*, *С.Марозава*, *Э.Ярмусік*.

Kolegium redakcyjne:

I.Kreń (redaktor odpowiedzialny); *S.Musijenko* (redaktor odpowiedzialny);
I.Popow (redaktor odpowiedzialny); *J.Rowba* (redaktor odpowiedzialny).
Nauki filologiczne: *H.Bilutenko*, *S.Januszkiewicz*, *D.Lebiedewicz*
Nauki historyczne: *A.Zagidulin*, *S.Morozowa*, *E.Jarmusik*.

Рэцэнзенты:

Шаўчэня М.М., дацэнт кафедры інфармацыйных сістэм і тэхналогій БНТУ,
кандыдат гістарычных навук;
Белазаровіч У.А., кандыдат гістарычных навук, дацэнт.

Recenzenci:

Szewczenia M., docent Katedry Systemów i Technologii Informatycznych BNUT, doktor nauk historycznych;
Bielozorowicz W., doktor nauk historycznych, docent.

Ш70 **Шлях да ўзаемнасці = Droga ku wzajemności** : матэрыялы XV міжнар. навук. канф. (Гродна, 13 – 14 лістап. 2008 г.) / рэдкал.: *І.Крэнь*, *С. Мусіенка*, *І.Папоў*, *Я.Роўба* (адк. рэдактары) [і інш.]. – Гродна : ГрДУ, 2009. – 449 с.
ISBN 978-985-515-232-4

У зборнік увайшлі матэрыялы XV міжнароднай навуковай канферэнцыі «Шлях да ўзаемнасці». Прадстаўлены матэрыялы па наступных праблемах: гісторыя і эканоміка усходніх і заходніх славян; культуралогія, літаратура і мовазнаўства усходніх і заходніх славян; этнаканфесійныя адносіны на беларуска-польскім памежжы. Зборнік адрасуецца навуковым супрацоўнікам, выкладчыкам сярэдніх і вышэйшых навучальных устаноў, студэнтам, шырокай грамадскасці.

Do zbioru niniejszego weszły materiały XV Międzynarodowej Konferencji Naukowej «Droga ku wzajemności». Przedstawione zostały materiały dotyczące następujących problemów: historia i gospodarka Słowian Wschodnich i Zachodnich; kulturologia, literatura oraz językoznawstwo Słowian Wschodnich i Zachodnich; stosunki etnokonfesyjne na pograniczu polsko-białoruskim. Zbior przeznaczony jest dla pracowników naukowych, wykładowców średnich i wyższych instytucji edukacji, studentów oraz szerokiej publiczności.

УДК 008(063)
ББК 71

ISBN 978-985-515-232-4

© Установа адукацыі
«Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Янкі Купалы», 2009

З М Е С Т

Прадмова.....	3
Прывітальныя словы ўдзельнікам і гасцям канферэнцыі «Шлях да ўзаемнасці».....	4
ПЛЕНАРНАЕ ПАСЯДЖЭННЕ.....	7
<i>Крэнь Іван.</i> Баявое супрацоўніцтва паміж беларусамі і палякамі ў Вялікай Айчыннай вайне (у кантэксце Другой сусветнай вайны) у працах беларускіх гісторыкаў.....	7
<i>Попов Игорь.</i> Религиозные институты, состояние и особенности религиозности населения на территории Гродненской области (1993 – 2008 гг.).....	13
<i>Мусиенко Светлана.</i> Гродно в восприятии Элизы Ожешко и Зофьи Налковской: преемственность, традиции.....	19
<i>Maroszek Józef.</i> Wielkie Księstwo Litewskie ojczyzną wielu narodów.....	25
<i>Czyżewski Feliks.</i> Imiona typu <i>Stefan : Stepan, Feodor : Teodor, Teodora : Chwedora</i> w inskrypcjach nekropolii Wschodniej Polski.....	31
ГІСТОРЫЯ. ЭКАНОМІКА. КУЛЬТУРАЛОГІЯ.....	41
<i>Ярмусик Эдмунд.</i> Межконфессиональные отношения в Гродненской области (1960 – середина 1990-х гг.).....	42
<i>Лепешев Дмитрий, Руденик Виктор.</i> Особенности анализа хозяйственной деятельности малых предприятий Гродненской области.....	47
<i>Новацка Марія.</i> Моральные последствия действий в сфере общественного здоровья.....	51
<i>Raczkiewicz Nina.</i> Święta Trzech Króli na Białostocczyźnie.....	56
<i>Шамов Олег, Матвейчук Веслав.</i> Сотрудничество ГрГУ и Политехники Белостокской по подготовке специалистов экономического профиля.....	60
<i>Павшок Андрей.</i> Политика царского правительства в отношении Римско-католической Церкви в начале XX в. (на примере Гродненской губернии).....	64
<i>Кийко Юрий.</i> Польский опыт трансформации торгового сектора на вооружении Беларуси.....	66
<i>Рыбак Наталья.</i> Агитационно-пропагандистская деятельность польского подполья на территории западных областей БССР в послевоенное время.....	70
<i>Белозорович Виктор.</i> Проявления антисемитизма в западных областях Беларуси в 1939 – 1941 гг.....	74
<i>Барабаш Виталий.</i> Проблема советско-польской границы во внешней политике государств антифашистской коалиции (1941 – 1945 гг.).....	77
<i>Стецкевич Пётр.</i> Еврейское общественно-политическое движение на территории белорусских поветов Срединной Литвы (1920 – 1922 гг.).....	82

Kurowszczyzna, gm. Sokółka; *Š'yjka Jar'ocka*, łąka we wsi Bierwicha, gm. Sidra; *Š'yik'e*, łąka we wsi Nowowola, gm. Janów; *Š'yjk'ie*, kol., łąka we wsi Kumiałka, gm. Janów.

Widły, leksem ten może oznaczać miejsce w pobliżu rozchodzących się dróg, leżące na rozstaju dróg; miejsce rozwidlenia rzeki [3, s. 15; 7, s. 42].

Zanotowane mikrotoponimy: *V'idły*, łąka we wsi Krasne, gm. Lipsk; *V'ity*, łąka we wsi Borki, gm. Szudziałowo.

Mikrotoponimy wskazujące na rodzaj i kształt ziemi spotykane są również na Białorusi [5, s. 71-82; 6], Wymienić możemy następujące nazwy terenowe: *Чарназём, Пагна'е, Пагн'ой, Гл'інка, Гл'інкі, Гл'іняста, Глей, 'Ялав'іна, Камян'іца, Камян'ішча, Пяс'ок, Пяск'і, Пясч'атая, Клін, Клін'ок, Клінк'і, Кр'углік, Кр'углае, Кр'угліца, Шыя, Ш'ыйка, В'ілы, В'ілкі, В'ілачкі* i inne.

Na omawianym obszarze polsko-białoruskiego pogranicza odnotowano nazwy terenowe informujące nas o rodzaju podłoża i cechach gruntu. Mikrotoponimy z apelatywem *czarnoziem* i *pognój* wskazują na bardzo żyzne i urodzajne gleby, *gliny, gleje, kamienice, maski* to na ogół ziemie mało urodzajne, dające słabe plony natomiast *jałowizna* to grunty zwykle nieurodzajne, a nawet nieużytki. Nazwy terenowe wskazujące na rodzaj ziemi w zdecydowanej większości są nazwami pól uprawnych. Na badanym obszarze zaświadczone 36 mikrotoponimów określających pole uprawne, 16 nazw określających kolonie i inne obiekty, 8 nazw określających łąki oraz 8 nazw na określenie pastwisk i lasów.

Z nazw określających kształt terenu 52 nazwy dotyczą łąki, 41 nazwa określa pole, 21 to nazwy kolonii i innych obiektów, 14 to nazwy określające pastwiska, 13 nazw wystąpiło na oznaczenie lasów, 4 nazwy na oznaczenie zarośli oraz 3 nazwy wskazujące na wzgórze.

Wymienione wyżej mikrotoponimy nie są jednolite pod względem językowym. Najliczniej występują mikrotoponimy o brzmieniu białoruskim. Znacznie mniej nazw terenowych ma brzmienie czysto polskie. Nazwy typowo białoruskie to: *Hl'inka, J'alav'ina, Klinav'atyja, Klin'ye, Kr'uhlik, Pahnaj'e, P'ask'ie, Š'yjk'e, V'ity*. Na wyraźne brzmienie polskie wskazują nazwy: *Gl'inka, P'ask'i, Š'yjka, Jar'ocka, V'idły* i inne. Postać fonetyczna zapisów nazw może zależeć od tego w jakim stopniu zachowana jest gwara białoruska, jest bardziej archaiczna, czy też w dużym stopniu spolonizowana. Brzmienie nazw może również zależeć od informatora w danej miejscowości. Na ogół informatorzy starsi podają nazwy z cechami gwar białoruskich, a młodszy często starają się podawać nazwy polonizować. Cechy gwary białoruskiej przeważają w pasie wschodnim, natomiast na zachodzie jest więcej wpływów polskich.

Formy gramatyczne nazw zależą na ogół od rodzaju nazywanego obiektu lub od członów wyróżniających w nazwach komponowanych, np. *Kr'uhłaja Har'a, Š'yjka Jar'ocka, Kruhl'oiе Bal'oc'ečko, Kr'uhły Łux, J'alovy Łux*.

Spis literatury

1. Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny. T. I / pod red. S. Glinki, A. Obrębskiej-Jabłońskiej i J. Siatkowskiego. – Wrocław, 1980; T. II – III / pod red. S. Glinki. – Wrocław, 1988, 1993; T. V – VIII / pod red. I. Maryniakowej. – Warszawa, 1995, 1996, 1999, 2002.
2. Karłowicz, J. Słownik języka polskiego / J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki. – T. I. – Warszawa, 1900.
3. Łapicz, Cz. Terminologia geograficzna w ruskich gwarach Białostoczczyzny na tle wschodniosłowiańskim / Cz. Łapicz. – Toruń, 1981.
4. Tichoniuk, B. Odapelatywne nazwy terenowe południowej Białostoczczyzny. Słownik topoosnów / B. Tichoniuk. – Opole, 1986.
5. Лемцюгова, В.П. Назвы зямельных участкаў як крыніца беларускай тапаніміі / В.П. Лемцюгова: матэрыялы Першай беларускай тапанімічнай канферэнцыі. – Мінск, 1970.
6. Мікратапанімія Беларусі: матэрыялы. – Мінск, 1974.
7. Яшкін, І.Я. Слоўнік беларускіх мясцовых геаграфічных тэрмінаў / І.Я. Яшкін. – Мінск, 2005.

<i>Загідулін Аляксей.</i> Асаблівасці распаўсюджвання ўсходнеславянскага абраду каталіцкага касцёла ў Заходняй Беларусі (1924 – 1939 гг.).....	86
<i>Трацяк Іван.</i> Асаблівасці канфесійнай і нацыянальнай сітуацыі на Гродзеншчыне (пач. XX ст. – 1917 г.).....	90
<i>Верхось Владимир.</i> Деятельность Гродненского областного отделения общества советско-польской дружбы (1960 – 1990 гг.).....	95
<i>Бурик Елена.</i> Развитие белорусско-польских отношений в начале 1990-х гг.....	99
<i>Силова Светлана.</i> Благотворительная деятельность православной церкви в г. Гродно в конце XIX – начале XX века.....	104
<i>Гончаров Николай.</i> Приграничье как структурный компонент современного геополитического пространства.....	109
<i>Ганчар Андрей.</i> Возвращение упраздненных костелов римско-католической церкви: микроанализ проблемы (нач. XX в.).....	112
<i>Богуш Татьяна.</i> Этноконфессиональная динамика пограничья в условиях расширения ЕС на восток.....	115
<i>Пятраускас Міхаілас.</i> Новыя царкоўна-рэлігійныя тэндэнцыі на беларускіх землях у другой палове XVI стагоддзя ў канцэпцыі А. Мірановіча.....	120
<i>Проценко Ольга.</i> Польское слово на белорусском пограничье в XIX в.....	123
<i>Калацэй Марына, Бандарэнка Дзмітрый.</i> Беларуска-польскія адносіны ў 1991 – 1996 гг.....	128
<i>Донских Сергей.</i> Региональное позиционирование Принеманья и перспективы развития туристической индустрии Гродненской области.....	135
<i>Вялікі Анатоль.</i> Беларусь у савецка-польскіх узаемаадносінах у другой палове 40-х – 50-я гг. XX ст.....	139
<i>Рабцевич Валентина, Белых Юрий.</i> Регионы, малые и средние города белорусско-польского пограничья в экономической стратегии республики.....	144
<i>Кривощёкий Геннадий.</i> Экономические связи Республики Беларусь и Республики Польша в начале XXI века.....	147
<i>Matwiejuk Jarosław.</i> Pozycja prawna związków religijnych w przedrewolucyjnej Rosji.....	152
<i>Лавров Сергей.</i> Роль рода Волловичей в организации местного самоуправления Гродненского повета (XVI – XVIII вв.).....	167
<i>Носова Александра.</i> Миграция населения Гродненской области (1944 – 1948 гг.).....	170
<i>Омелько Сергей.</i> Отображение сословной благотворительности в фондах Национального исторического архива Беларуси в г. Гродно (к. XVIII – первая половина XIX вв.).....	175
<i>Черетица Валерий.</i> Западные и южные славяне – жертвы политических репрессий в СССР (1937 – 1938 гг.).....	180

<i>Федоров Игорь.</i> Архитекторы и строители Гродно первой половины XIX века.....	183
<i>Куль-Сяльверстава Святлана.</i> Тадэвуш Гарэцкі: жыццё і творчасць.....	188
<i>Ярашук Марыя.</i> Польскамоўная мемуарная літаратура як крыніца па гісторыі заходнебеларускіх зямель першай паловы XIX ст. (спроба аналізу).....	192
<i>Галубовіч Віталь.</i> Палякі і Карона Польская ў пасольскіх інструкцыях шляхты Вялікага княства Літоўскага ў час праўлення Уладзіслава Вазы.....	199
<i>Борко Андрей.</i> Местные органы государственного управления и самоуправления в Западной Белоруссии (1921 – 1939 гг.): историография проблемы.....	203
<i>Заневский Сергей.</i> «Сарматский миф» в исследованиях польских и белорусских историков.....	207
<i>Bobowik Alfons.</i> Repatriacja i przesiedlenie polskiej ludności z Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej do Polski w latach 1944 – 1947.....	212
<i>Барташэвіч Андрэй.</i> Да праблемы вывучэння складвання гарадской культуры ў заходнім рэгіёне Беларусі ў позняе Сярэднявечча.....	218
<i>Швед Вячаслаў.</i> Гродзенскія губернатары 1812 года.....	221
<i>Богуш Александр.</i> Белостокские газеты – предшественницы «Гродненской правды».....	225
<i>Ерашэвіч Аляксандр.</i> Арганізацыйна-штатная структура мытных устаноў на беларускім участку заходняй мяжы Расійскай імперыі канца XVIII – першай паловы XIX ст.....	228
<i>Цыганец Валянціна.</i> Удзел лідскай шляхты ў паўстанні 1863 – 1864 гг.....	234
<i>Жихарев Сергей.</i> Железнодорожное строительство в Гродненской губернии во второй половине XIX в.....	240
<i>Улейчик Наталья.</i> Благотворительные общества в Гродненской губернии в первой половине XIX в.....	244
<i>Панасюк Віталія.</i> З гісторыі вёскі Парэчча Гродзенскага раёна: мінулае і сучаснасць. (XVII – XX стст.).....	248
<i>Кручковский Тадеуш.</i> Польско-российское соперничество во времена Стефана Батория в оценке Н.М.Карамзина.....	251
<i>Марозаў Сяргей.</i> Правал Канфедэрацыі ВКЛ 1915 года – лёс або заканамернасць?.....	265
<i>Фамелец Моника.</i> Наименования брестских линейных объектов в послевоенный период.....	270
<i>Дорняк Иосиф.</i> Развитие культурного сотрудничества между Республикой Беларусь и Республикой Польша в 1990-е годы XX – начале XXI века: правовой аспект.....	276
<i>Kruk Mikołaj.</i> Białostockie białorutenika w latach 2004 – 2005.....	281

<i>Макрушич Елена.</i> Государственная политика в сфере этнокультурного развития польской национальной общности в Беларуси (90-е гг. XX – начало XXI в.).....	286
ЛІТАРАТУРАЗНАЎСТВА (LITERATUROZNAWSTWO).....	289
<i>Навойчык Павел.</i> «Польскі вектар» у лекцыйным курсе «Літаратура бліжняга замежжа».....	290
<i>Лебядзевіч Дзмітрый.</i> «Александрыя» ў сусветнай літаратуры: вытокі, версіі і традыцыі.....	292
<i>Каяла Уладзімір.</i> Царкоўна-палемічная публіцыстыка канца XVI – першай паловы XVII стагоддзяў у кантэксце славянскіх літаратур.....	296
<i>Мышко Данута.</i> Искусство комплимента в произведениях гродненского периода Станислава Трембецкого.....	301
<i>Дюкова Элла.</i> Беларусь и Польша как компоненты паломнического текста Украины конца XVII столетия: корреляция сакральной темы, трансформация образа автора.....	306
<i>Брусевіч Анатоль.</i> Фальклорныя вобразы ў славянскіх літаратурах XIX стагоддзя.....	310
<i>Гончар Светлана.</i> Наполеон Бонапарт глазами русских и поляков.....	316
<i>Васілюк Іаана.</i> Беларускія вытокі творчасці Адама Міцкевіча.....	325
<i>Билютенко Елена.</i> Хронотоп в повести Элизы Ожешко «Дзюрдзи».....	331
<i>Раі́kow Eugeniusz.</i> Mistyfikacja czytelnika w powieści K. Irzykowskiego «Pałuba».....	336
<i>Маляўка Пётр.</i> Жанр загадкі ў творчасці Ніла Гілевіча.....	338
<i>Петрушкевіч Алла.</i> Праблема беларуска-польскіх дачыненняў у апавесці Аляксея Карпюка «Данута».....	344
<i>Альштынюк Ганна.</i> Польскія матывы ў лірычнай мініяцюры Янкі Брыля.....	348
<i>Тварановіч Галіна.</i> Духоўнае жыццё як самакаштоўнасць у паэзіі Яна Чыквіна.....	350
МОВАЗНАЎСТВА (JĘZYKOZNAWSTWO).....	355
<i>Frolak Lubow.</i> Semantyka i struktura napisów nagrobnych nekropolii prawosławnych pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego.....	356
<i>Dudek-Szumigaj Agnieszka.</i> Metaforyzacja śmierci w świetle inskrypcji nagrobnych cmentarza prawosławnego w Zabłociu koło Białej Podlaskiej.....	359
<i>Kondratiuk Michal.</i> Urzędowe i gwarowe nazwy miejscowości północnej Białostoczczyzny. Ojkonimy o dwu nazwach.....	364
<i>Citko Lilia.</i> Typ nazw «orientacyjnych» w historycznej urbanonii Grodna.....	372

<i>Гапоненка Ірына</i> . Перадача польскіх геаграфічных назваў на беларускую мову.....	375
<i>Dacewicz Leonarda</i> . Nazwy polskich i białoruskich uczelni wyższych w ujęciu porównawczym.....	382
<i>Marszałek Marek</i> . Refleksy wymowy białoruskiej w polskojęzycznych wydawnictwach książkowych drukowanych na powojennej Litwie.....	386
<i>Bogdanowicz Elżbieta</i> . Białoruskie apelatywy jako podstawy nazwisk mieszkańców Białostoczczyzny.....	393
<i>Siegień Bazyli</i> . O pochodzeniu nazw ptaków w gwarach wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny.....	397
<i>Ерома Жанна</i> . Судебные тексты ВКЛ: языковая разведка.....	400
<i>Шаўцова Аксана</i> . Антрапонімы ў апавяданнях Элізы Ажэшкі (на падставе зборніка «З розных сфер», том III).....	405
<i>Истомин Виктор</i> . К вопросу о системном характере лексики.....	410
<i>Szymaniuk Dorota</i> . Specyfika i znaczenie pauzy w polskim i białoruskim języku mówionym.....	414
<i>Хлусевіч Ірына</i> . Акцэнтна-фанетычныя варыянты слоў у сучаснай беларускай літаратурнай мове.....	418
<i>Szcześniak Krystyna</i> . Obecność zwierząt w wybranych zamowach białoruskich i rosyjskich.....	423
<i>Лукашук Ірена</i> . Коннотативная семантика «температурных» прилагательных (блок 'теплый').....	429
<i>Pawlukiewicz Alina</i> . Metoda kontrastywna w nauczaniu języka polskiego na Uniwersytecie w Grodnie.....	432
<i>Mieszkowska Walentyna</i> . Nazwy osób związanych ze sferą ekonomii w języku rosyjskim, białoruskim i polskim.....	436
<i>Filinowicz Alina</i> . Mikrotoponimy pogranicza polsko-białoruskiego określające rodzaj i kształt ziemi na Sokółszczyźnie.....	441

благодаря их деятельности и деятельной борьбе и с русскими (с 1910 по 1917 гг.) и с польскими (с 1918 по 1929 гг.) властями, этот памятник был создан.

На улице Ожешко сохранился дом, тот самый, «покрашенный в грязно-голубой цвет», в котором с 1869 по 1910 гг. жила и умерла писательница. В нем размещена посвященная ей музейная экспозиция. При парадном входе в дом на польском и белорусском языках вмурованы мемориальные доски. На католическом кладбище г. Гродно сохранились могила и надгробие Элизы Ожешко. В деревне Богатыревичи – могила и надгробие с таинственной, до сих пор неразгаданной надписью литературных героев из романа «Над Неманом» Яна и Цецилии. Их Ожешко назвала первыми жителями, которые освоили первозданную природу наднеманских земель. В лесу, на берегу Немана, сохранилась описанная в романе еще одна могила – повстанцев 1863 г., к которой и сейчас приходят люди с цветами и камешками из разных краёв, как завещали герои бессмертного произведения.

На улице Академической, 15 (в прошлом: Кирховая, 5) автором данной статьи (С. Мусиенко) был найден дом, в котором в 1922 – 1927 гг. снимали квартиру Зофья Налковская с мужем Яном Юром-Гожеховским. На этом доме 16 мая 1989 г. была укреплена мемориальная доска в честь Налковской. Автором этой статьи опубликовано первое фундаментальное исследование о творчестве Зофьи Налковской (Мусиенко, С. Творчество Зофьи Налковской / С. Мусиенко. – Минск, 1989. – 205 с.), введены в литературоведческий обиход архивные материалы, касающиеся пребывания писательницы в Гродно, при Гродненском университете открыт музей Зофьи Налковской, экспонаты которого в большинстве приобретены на средства С. Мусиенко. На его торжественном открытии 16 мая 1989 г. известный полонист, заслуженный деятель науки, профессор, доктор филологических наук В. А. Хорев сказал: «... сегодня... замечательный день... Он замечателен тем, что открывается музей Зофьи Налковской, который имеет символическое значение. Он символизирует общность польских и белорусских традиций. Здесь, на белорусской земле, где Зофья Налковская провела несколько лет, где ею были задуманы и написаны ее лучшие произведения, появление такого музея вполне правомерно»²².

15 – 16 мая 1989 г. в Гродненском университете состоялась первая международная конференция «Творчество Зофьи Налковской и славянские культуры», участниками которой были известные ученые Беларуси, России, Польши. В 1991 г. был издан сборник научных работ «Зофье Налковской посвящается...», в котором опубликованы материалы конференции, выступления участников торжественного открытия музея писательницы и мемориальной доски на доме, в котором она жила. Значение этого издания заключается не только в высоком уровне научных докладов, но и в том, что в нем были опубликованы первые переводы на русский и белорусский языки документальных рассказов и выступлений Зофьи Налковской, в основу которых положены реальные факты об общественной деятельности писательницы по защите прав и опеке заключенных гродненской тюрьмы.

JÓZEF MAROSZEK

Białystok

WIELKIE KSIĘSTWO LITEWSKIE OJCZYZNĄ WIELU NARODÓW

Jagiellońska idea państwa. Dokonujące się dziś w Europie przemiany powodują, że słowa granica i pogranicze nabierają nowego wymiaru. Warto spojrzeć na pogranicze jagiellońskie łączące i integrujące narody i struktury państwowe tworzące jeden organizm. Utrzymanie się w obszarze Wielkiego Księstwa Litewskiego różnic dialektycznych, różnorodności wartości kultury duchowej, aż po dzień dzisiejszy świadczy, o pokojowej koegzystencji społeczeństw i

²² Зофье Налковской посвящается...

integracyjnej roli jaką pełniła tu zunifikowana Rzeczpospolita złożona z dwu organizmów. Obszar ten w czasach nowożytnych nie spotkały bratobójcze kataklizmy. Zresztą Rzeczpospolita zamieszkała przez różne narodowości była fenomenem w skali europejskiej i na dobrą sprawę nie posiada innych współczesnych sobie odniesień.

Przez cały okres powojenny, w polskim systemie oświaty obowiązywała tzw. piastowska idea państwa. Narzucona w Jałcie rzeczywistość geograficzna ograniczająca Polskę do terytorium zbliżonego do państwa wczesnopiastowskiego, tego z okresu rządów Mieszka I i Chrobrego koncentrowała uwagę przede wszystkim na dorzeczu Wisły, w mniejszym zakresie Odry. Pomijano najczęściej milczeniem, bądź ograniczono do najskromniejszego minimum wiedzę o całkiem innej idei, tak odmiennej od piastowskiej, jagiellońskiej idei państwa. Zresztą najczęściej wskazywano jej rzekomo pejoratywne skutki. Z idei jagiellońskiej uczyniono właściwie polskie *drang nach Osten*, kwestię łączenia się Korony Polskiej z Wielkim Księstwem Litewskim w gruncie rzeczy oceniano jako akt agresji, że polscy panowie postawili sobie za cel podbój spokojnie żyjącej ludy – Białorusinów, Ukraińców i Litwinów, a nawet sięgali po władzę w Moskwie. W ten sposób powojenna historiografia socjalistycznej Polski realizowała stalinowski program, budując i podniecając fobie i nastroje między podbitymi narodami w zwycięstwie z III Rzeszą, a przypieczętowanym porządkiem międzynarodowym przez zachodnich aliantów w Teheranie, Jałcie i Poczdamie. Ten stalinowski program, który był zresztą zwykłą kontynuacją imperialnej polityki carskiej Rosji pozostał w mentalności narodów mieszkających nad Dnieprem, Niemnem, Dźwiną i Bugiem, a podtrzymywane przez wielu historyków, wzmacniających swe koncepcje egzemplifikacją rzekomo odwiecznych krzywd.

Wydaje się, że nadszedł by czas zrewidować stereotypy, które utrwalił miniony okres w dziejach historiografii i raz jeszcze spojrzeć na ideę jagiellońską państwa. Bo przecież nowożytne pojęcie państwa polskiego, tak jak sam naród polski ukształtował się w dobie rządów dynastii piastowskiej, a właśnie jagiellońskiej. Jagiellonowie byli konstruktorami zarówno jego kształtu zewnętrznego, zasad wewnętrznej organizacji, w dużym stopniu struktur wewnętrznych. Jagiellonowie w odróżnieniu od Piastów nie byli dynastią władców rządzących w Polsce na zasadach dziedziczenia. Co prawda pierwsza wolna elekcja miała miejsce dopiero w 1573, ale już wcześniej dziewięciu kolejnych królów rządziło Polską na zasadach elekcji tronu. Właśnie elekcyjność sprawiła, że doszło do demokratyzacji życia. Królowie – Kazimierz Wielki, Ludwik Węgierski, Władysław Jagiełło, Władysław Warneńczyk, Kazimierz Jagiellończyk, Aleksander Jagiellończyk, Zygmunt Stary i Zygmunt August dla celów dynastycznych obdarzali rycerstwo, a później stan szlachecki uprawnieniami, jako konieczność porozumienia między monarchami, a stanem szlacheckim w zakresie obsady tronu, a od 1374 r. prowadzenia polityki zagranicznej. Prawa te legły u podstaw parlamentaryzmu polskiego.

Podstawowy rdzeń państwa stanowiła *Corona Regni Poloniae*, pojęcie które narodziło się w czasach panowania Kazimierza Wielkiego. Korona to ziemie związane ze sobą na zasadzie równorzędności, które zespoliły się w jednorodną całość państwową. Ziemie te już zaraz w najbliższych latach po śmierci Kazimierza Wielkiego zwały się ze sobą silnie w jedną całość. Na te ziemie rozciągały się przywileje ziemskie. Z tych powoływał monarcha członków rady królewskiej. Te ziemie miały sejmiki, a później wybierały posłów na sejm koronny. Te tylko ziemie brały udział w obiorze króla. Były to: Wielkopolska (woj. poznańskie i kaliskie), Małopolska (województwa krakowskie, sandomierskie i wyodrębnione z niego w 1494 r. województwo lubelskie), Kujawy (województwo brzeskie i inowrocławskie) oraz ziemie: sieradzka, łęczycka i dobrzyńska. Do tej Korony weszły ziemie później nabyte, które włączono poprzez inkorporację na prawach pełnych: ziemie rawska i gostyńska, włączone w 1462, sochaczewska 1476, plocka 1495, księstwo mazowieckie 1529, Inflanty 1561, Podlasie 1569 r.

Wokół *Corona Regni Poloniae*, powstały 3 kręgi. Pierwszy z nich to ziemie inkorporowane na prawach niepełnych. W stosunku do nich król występował jako pan i dziedzic. Nie miały brać udziału w elekcjach, nie korzystały z ziemskich przywilejów koronnych, nie miały przedstawicielstwa w radzie koronnej, a później w sejmie. Inne odrębności, jakie zachodziły w organizacji urzędów, prawa sądowego nie miały już dla tej kwestii żadnego istotnego znaczenia.

Ziemi inkorporowane na niepełnych prawach zewsząd otaczały Polskę. Były to ziemia wschowska 1343, lwowska, halicka, sanocka, chełmska, bełska, podolska 1352, wieluńska 1396, oświęcimska 1456, zatorska 1495, Prusy Królewskie 1454. Z czasem otrzymały one prawa pełne – ziemia wschowska 1422, lwowska, halicka, sanocka, przemyska 1434, Prusy Królewskie 1569. Inkorporowane na niepełnych prawach ziemi weszły następnie w skład właściwego państwa polskiego – *Corona Regni Poloniae*. Drugim, kolejnym kręgiem, który otaczał Koronę były terytoria związane unią – realną (związkiem ściślejszym), tak było w przypadku Wielkiego Księstwa Litewskiego 1569 r., i personalną (związkiem słabszym), z Litwą w latach 1401-1569, Węgrami, w czasach rządów Ludwika Węgierskiego i Władysława Warneńczyka, Saksonią, w czasach rządów Wettynów – Augusta II i Augusta III, Szwecją (za Zygmunta III Wazy). Trzecim najdalszym kręgiem była lenna. Nie były to lenna takie jak na zachodzie Europy, powstałe na gruncie rozwoju prawa feudalnego, w wyniku przetwarzania się księstw. Lenna, które otaczały Polskę były wszystkie państwami pierwotnie niezależnymi, które następnie uznały zwierzchnictwo Polski. Lennami były księstwa mazowieckie od czasów Kazimierza Wielkiego, od 1351 r., ziemia bełzka w l. 1396-1462, Podole w XIV i początku XV w. i Pomorze, Mołdawia, Wołoszczyzna. Lenna niekiedy przechodził poprzez inkorporację przeszły w związek ściślejszy: Mazowsze, Bełz, Podole.

Innym związkiem słabszym od inkorporacji, która była kwestią prawa państwowego i unii oraz lenna, była współpraca z innymi państwami na gruncie łączności dynastycznej. Usiłowali Jagiellonowie rządzący w Polsce kilkakrotnie pozyskać dla siebie i swej rodziny władzę w Czechach i na Węgrzech. Powiodło się to, gdy państwa te znalazły się w rękach Władysława Jagiellończyka: Czechy od 1471, Węgry od 1490. Związek ten polegał na tym, że rodzina Jagiellonów uznawała swoją łączność. Związki z władcami Czech i Węgier dawały przez jakiś czas perspektywę na utworzenie jakiejś szerszej konglomeracji niż jedno państwo. Te więzy słabe zresztą rozerwały się po klęsce mohackiej w r. 1526. Ważnym etapem we współpracy z innymi krajami były ożenki władców Węgier, Szwecji i Brunszwiku z córkami Zygmunta Starego.

W odróżnieniu od państw zachodnich, które swoje terytoria powiększały drogą wojen i podbojów Rzeczpospolita rozrastała się, poprzez rozszerzania demokratycznych uprawnień. Tak powstał naród polski, początkowo ograniczony do stanów szlacheckiego i duchownego, stale jednak i później rozszerzający swój zakres o inne grupy społeczne. W upowszechnianiu praw tkwi podstawowa zasada konstrukcji nowożytnego państwa polskiego, wieloetnicznego, wielokulturowego i wieloreligijnego. Podstawowe znaczenie mieli konstruktorzy tego organizmu – Jagiellonowie [1].

Bardzo istotne były umiejscowienia rezydencji monarszej na pograniczu Korony i Litwy. Kolejno w czasach Zygmunta Augusta w Knyszynie i Tykocinie, w czasach Stefana Batorego w Grodnie, a Zygmunta III w Warszawie[2]. Szczególnie obecnie, kiedy wobec dokonujących się w Europie przemian słowa granica i pogranicze zaczynają nabierać nowego wymiaru, warto spojrzeć na pogranicze jagiellońskie łączące i integrujące narody i struktury państwowe tworzące jeden organizm. Tak było w l. 1385-1795, gdy granica pomiędzy Wielkim Księstwem Litewskim i Koroną Polską była jedynie symbolicznym limes. Przykładem mogą służyć doliny rzek Brzozówki, Netty, Pruskiej, gdzie od 1358 do 1795 r., spotykały się dwie struktury państwowe, różny etnos, a jednak tworzący jednolitą kulturę i współżyjący ze sobą zgodnie. Utrzymanie się różnic dialektycznych, duchowych wartości kultury ludowej aż po dzień dzisiejszy świadczy o pokojowej koegzystencji tych społeczeństw i integracyjnej roli jaką pełniła zunifikowana Rzeczpospolita złożona z dwu organizmów. W efekcie państwo zamieszkałe przez różne narodowości było fenomenem w skali europejskiej i w zasadzie nie posiadało innych współczesnych mu odniesień. Przepływy kulturowe były ogromne. Powstała w XIV-XVIII w. kultura była wspólna i dziś do dziedzictwa tego przyznają się w równym stopniu Polacy, Białorusini i Litwini. Dotyczy to tak zabytków architektury i budownictwa, urbanistyki i planowania krajobrazu, ale również literatury pięknej, tradycji historycznej, kultury muzycznej etc. Zasada zgodnego współżycia różnych grup etnicznych, wyznaniowych na obszarze dzisiejszej Białostoczczyzny, Suwalszczyzny, Grodzieńszczyzny, Wileńszczyzny to spadek po Jagiellonach, którzy w szczególny sposób dbali o pogranicze, kolonizując je, zakładając siedziby dworskie, budując

zamki, fundując kościoły i cerkwie, zakładając szkoły, szpitale dla kalek. Akt unii 1569 r. był jednocześnie fundamentem tej pogranicznej harmonii, zasady estetycznej, którą propagowano w programach artystycznych, a którą to harmonię potrafili Jagiellonowie, ich serwitorzy, dworzanie i dygnitarze posiadający na tym terenie swe majątki wcielić w życie społeczne. Harmonia współżycia społecznego przejawiająca się w zgodnym bytowaniu sąsiedzkim, wspólnej kulturze materialnej i duchowej należy do największych zabytków renesansu na obszarze historycznej Rzeczypospolitej.

Podobnie było z pograniczem Mazowsza, Podlasia i Litwy z Prusami. Złamanie potęgi krzyżackiej w 1410 r. w bitwie grunwaldzkiej zakończyło na tym obszarze okres wojen. Pokój jaki tu zapanował stwarzał możliwości rozwoju osadnictwa i gospodarki. Granice z państwem Krzyżackim ustalone w 1422 r. w pokoju nad jeziorem Melno z Litwą, pokoju toruńskim w 1466 r. z Polską okazały się niezwykle trwałe, respektowano je do 1795 r., a w zasadzie, aż do 1945 r. Nienaruszalność granicy pruskiej wynikała przede wszystkim z faktu, że Prusy Zakonne (od 1525 r. Książęce) stanowiły aż do potopu szwedzkiego, do 1657 r. lenno Polski. Obszar ten zasiedliła więc w drodze pokojowej kolonizacji ludność mazowiecka i litewska, nim absolutystyczne Prusy nie zakazały tego osadnictwa i przystąpiły do sprowadzania osadników z Saltzburga i innych księstw niemieckich.

Przez ten obszar kulturowy w toku dziejów przepruto granice polityczne w 1795, 1807, 1815, 1944 r. które jednak nie łączyły, a wręcz przeciwnie dokonywały dalekich podziałów, dewastowały zabytki, rugowały spuściznę kulturalną, niwelowały harmonię społeczną. Zniszczenia, które niósł ze sobą absolutyzm królów Prus, samodzierżawców carów Rosji, wreszcie totalitarne systemy, które w XX wieku budowały na tym terenie swoje władztwo nie liczyły się z potrzebami mieszkających w dorzeczach rzek: Niemna, Narwi i Biebrzy społeczeństw. Odbieranie świątyń i przekazywanie je innym konfesjom, kasaty wspólnot zakonnych, konfiskaty majątków, i mienia, deportacje i zsyłki, tzw. repatriacje to wszystko w tragiczny sposób wpłynęło na zatracanie renesansowej harmonii stworzonej tu przez monarchów Jagiellonów: przede wszystkim Aleksandra Jagiellończyka, Zygmunta Starego, jego żonę Bonę i Zygmunta Augusta, a kontynuowane w szczególny sposób przez wżenionego do tej dynastii Stefana Batorego. Tragiczny obraz zniszczonego środowiska kulturowego przedstawia w dzisiejszej Polsce tzw. Sciana Wschodnia obszar rozciągający się wzdłuż granicy państwowej z Białorusią z zanikającym osadnictwem, zarzuconą gospodarką rolną, wtórnym zalesianiem pól uprawnych. Po obu stronach granicy państwowej zniszczeniem padły siedziby ziemiańskie, pałace, dwory, parki, zgromadzone w nich dobra kultury. Na terenie Białorusi i Litwy, w czasach ZSRR usiłowano zniwelować osiągnięcia kultury chrześcijańskiej nie tylko w zakresie kultu religijnego, ale również w zakresie budownictwa sakralnego, wyposażania wnętrza świątyń, nekropoli. Działano na świadomość tak, by oderwać społeczeństwo od własnych tradycji, które starano się zastąpić kosmopolitycznym ateizmem, antyteizmem i obcą kulturą narodową [3].

Litwini. W 1569 r. zagrożenie ze strony Moskwy spowodowało uchwalenie na sejmie litewskim aktu unii polsko-litewskiej. Najważniejszymi postanowieniami były: Korona Polska i Wielkie Księstwo Litewskie stanowią jedno, nierozdzielne państwo. Oba kraje mają posiadać jednego króla, wybranego wspólnie, koronowanego w Krakowie, wspólne sejmy, wspólną monetę, wspólną politykę zagraniczną, wolność osiedlania się Polaków i Litwinów w obu krajach, osobne, ale jednakowe urzędy, skarb i wojsko. Od 1569 r. polska elita arystokratyczna odgrywała znaczącą rolę w kreowaniu polityki wschodniej Rzeczypospolitej. W procedurze dyplomatycznej dotychczasowy model stosunków litewsko-rosyjskich uległ pełnej przebudowie. Poczucie więzi, opartej na wspólnocie języka i tradycji historycznych, także religijnych, uległ dekompozycji, pod wpływem okcydentalizującym wpływem kultury polskiej. W jednym pokoleniu elity obu Wielkiego Księstwa Litewskiego i Wielkiego Księstwa Moskiewskiego państw całkowicie się od siebie oddaliły.

Polacy. Polacy tworzyli elitę społeczną. Składała się ona z właścicieli ziemskich – ziemiaństwa, szlachty, duchowieństwa łacińskiego, przede wszystkim zakonnego, ale też części mieszczan. Ówczesni Polacy wnieśli istotny cywilizacyjny wkład w rozwój tych terenów. W ostatnich latach sformułowano termin, «naród polityczny» [4], termin nie znany źródłom historycznym, a stworzono we współczesnych nam czasach.

Termin ten jednak nie wytrzymuje krytyki. Podstawową bowiem kwestią były przemiany wyznaniowe. Magnaci i szlachta, genetycznie wywodzili się przede wszystkim z prawosławia, w XVI w. angażowali się w reformację, by w XVII w. odejść od kalwinizmu na rzecz Kościoła rzymskokatolickiego. Taką historię rodzinną mieli m.in. Chodkiewiczowie, Ostrogscy, Ogińscy, Masalscy. Przyjęcie wyznań reformacyjnych, później z kolei rzymskiego katolicyzmu prowadziło do polonizacji Rusinów.

Białorusini. Ogromną większość mieszkańców dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego stanowili chłopci, którzy nie przynależeli do stanu szlacheckiego, nie aspirowali do przynależności narodu polskiego, którego zasięg obejmował wyższe warstwy społeczne. Chłopci też stali się podstawowym trzonem narodu białoruskiego. Po 1839 r. zostali oddzieleni od innych grup społecznych zasadą przynależności do Kościoła prawosławnego. Przerwanemu też uległy więzi, jakie stwarzał wcześniej Kościół unicki.

Żydzi. W 1264 roku książę kaliski Bolesław Pobożny wydał dla Żydów statut kaliski – bezprecedensową na tle ówczesnej Europy gwarancję praw Żydów, których władca wyjął spod jurysdykcji miejskiej i bezpośrednio poddał sądom książęcym. W 1334 roku Kazimierz III Wielki rozszerzył postanowienia statutu kaliskiego na całe Królestwo Polskie. W połowie XIV wieku do Polski napłynęła kolejna fala uchodźców z zachodu, gdzie Żydzi byli prześladowani z powodu epidemii dżumy, o której rozprzestrzenianie ich oskarżano. W 1388 roku król Władysław Jagiełło rozszerzył postanowienia statutu kaliskiego na całe Wielkie Księstwo Litewskie.

W XVI – XIX w. n obszar WKL napływały nowe fale osadników żydowskich, uchodźców przed prześladowaniami w Niemczech, Rosji, Austrii i Prus.

Rzeczpospolita przedrozbiorowa była jednym z najbardziej tolerancyjnych państw w Europie, stała się więc domem dla jednej z największych i najdynamiczniej rozwijających się społeczności żydowskich. Nieprzypadkowo też współcześni nazywali ówczesną Polskę rajem dla Żydów (łac. *paradisus Iudaeorum*), a szesnastowieczny rabin krakowski Mojżesz ben Israel Isserles podkreślał, że *jeśli Bóg nie dał Żydom Polski jako schronienia, los Izraela byłby rzeczywistością nie do zniesienia*

W drugiej połowie XVI wieku władze państwowe anulowały niektóre przepisy ograniczające działalność finansową Żydów. Dzięki temu Żydzi mogli rozwinąć system kredytów udzielanych pod zastaw nieruchomości. Największymi żydowskimi bankierami byli w tym czasie: m.in. ród Ezofowiczów z Brześcia Litewskiego. Powstały wówczas centra operacji kredytowo-pięniężnych w Rzeczypospolitej m.in.; Brześć Litewski i Wilno na Litwie. Najwięksi żydowscy bankierzy udzielali pożyczek wszystkim monarchom polsko-litewskim.

W 1623 roku nastąpiło odłączenie się Żydów litewskich od Żydów polskich. Towarzyszyło temu utworzenie osobnych instytucji samorządowych z Sejmem Żydów Państwa Litwy i Sejmem Żydów Korony.

W 1645 roku wszystkie żydowskie gminy na Litwie uzyskały przywilej «*de non tolerandis christianis*».

Tatarzy. Wielki książę Witold utworzył z osiedli tatarskich pas obronny, wzdłuż granicy zmużskiej i w okolicach warownych zamków na Litwie – obok Trok, Wilna, Kowna, Lidy, Krewa, Nowogródka, Grodna. Osadnictwo tatarskie miało wyraźne znamię obronne oraz strategiczne, jako ochrona nadgraniczna przeciwko Zakonowi Krzyżackiemu i Zakonowi Kawalerów Mieczowych. Tatarzy litewscy uważali Witolda za swego chana i obrońcę, i do końca lat trzydziestych naszego stulecia wymieniali jego imię w swoich modlitwach.

Prawa szlacheckie Tatarów tzw. hospodarskich, zostały usankcjonowane i potwierdzone oficjalnie, przez dwa przywileje króla Zygmunta Augusta z lat 1561 i 1568 oraz przez szereg innych przywilejów następných królów, i tak – przez Stefana Batorego z roku 1576, Zygmunta III z roku 1609, Władysława IV z roku 1634, Michała Korybuta Wiśniowieckiego z roku 1669, oraz przez szereg konstytucji sejmowych.

Tatarzy używający na Litwie tytułu kniaziów, byli najbliższymi krewnymi lub potomkami członków dynastii panującej w Złotej Ordzie. Była to pierwsza, najmniej liczna grupa tatarskiej arystokracji. Tytuły owe zatwierdzał król i sejm Rzeczypospolitej w każdym przypadku osobno.

Powstanie listopadowe poparła niemal cała ludność tatarska dawnego WKL. Wielu walczyło w oddziałach partyzanckich, inni w armii Królestwa Polskiego. Udział w powstaniu listopadowym sprowadził na nich represje władz rosyjskich. Wielu rodzinom tatarskim skonfiskowano majątki. Do powstania styczniowego w 1863 r. ludność tatarska odniosła się życzliwie, chociaż jej udział w walkach nie był wielki. Brali też udział w walkach z wojskami bolszewickimi w 1920 r.

Wielkorusini. W 1667 roku, uznano raskolników za przestępców. Odtąd poddani zostali krwawym prześladowaniom. Część wyznawców – chroniąc się przed prześladowaniami ze strony władz carskich i cerkiewnych – emigrowała do Wielkiego Księstwa Litewskiego i polskich Inflant.

W 1779 r. staroobrzędowcy uzyskali zgodę władz Rzeczypospolitej na swobodne odbywanie praktyk religijnych [5].

Kościół unicki. U podstaw białoruskiej świadomości narodowej, wyróżniającej to społeczeństwo od Rosjan, Polaków, Litwinów był Kościół unicki. Jego korzenie na tym terenie sięgają czasów unii florenckiej 1439 r., realizowanej w czasach Witolda wraz Władysławem Jagiełłą przez metropolitę całej Rusi Grzegorza Camblaka, później przez Izydora i Józefa Bułharynowiczas (1498-1501).

Największy oczywiście wpływ miała realizacja unii brzeskiej 1596 r. Ogromną rolę odegrał synod zamojski unickiego duchowieństwa, przeprowadzony w 1720 r., który był niezwykle istotny dla upodobniania się Kościoła unickiego do Kościoła rzymskokatolickiego, zarówno co do liturgii, jak języka, otworzył szeroko bramę dla procesów latynizacji i polonizacji Cerkwi. Była to niewątpliwie reakcja na działania podjęte przez cara Piotra I, który podporządkowywał sobie prawnie Rzeczypospolitą poprzez narzucenie na sejmie niemych zwierzchnictwa, drastycznych zachowań samego cara i morderstw unickich zakonników bazylianów w klasztorze połockim przy soborze św. Sofii.

Cerkiew unicka była instytucją, która umożliwiała zawieranie mieszanych małżeństw, tworzenia kultury opartej na dorobku cywilizacyjnym zarówno bizantyńskiego Wschodu, co i łacińskiego Zachodu. Procesy integracyjne brutalnie przerwał ukaz carski 1839 r., który w zasadniczy sposób poróżnił ze sobą wyznawców obu konfesji. Skutki tego są widoczne po dzień dzisiejszy [6].

Biskupstwo wileńskie. Książę Witold starał się o utworzenie odrębnej metropolii wileńskiej. Biskupstwo wileńskie powołane zostało w 1388 r. przez papieża Urbana VI. Nowa diecezja objęła swymi granicami całe ówczesne WKL (bez Żmudzi, która posiadali Krzyżacy) i powstałych wcześniej diecezji włodzimierskiej, kamienieckiej i późniejszej diecezji kijowskiej.

W 1400 r. papież Bonifacy IX mianował na prośbę Witolda biskupem włodzimierskim dominikanina Grzegorza. Ten sam papież na prośbę króla Władysława Jagiełły mianował biskupem w Łucku karmelitę Świętosława, dzieląc tym samym dotychczasową diecezję włodzimierską na dwie: łucką i włodzimierską, ta ostatnia pozostała po stronie litewskiej.

Witold pisał do papieża: *«Mam mocne postanowienie, jeżeli tylko Bóg pobłogosławi, by na ziemiach mego panowania, w odpowiednim czasie udotować i erygować arcybiskupstwo-metropolię.»*

Okolice szlacheckie. Centra władzy gospodarskiej w Wielkim Księstwie Litewskim takie jak: Wilno, Troki, Lida, ale również o mniejszym znaczeniu, siedziby starostw i dzierżaw otaczały wokół dawne wsie bojarskie. Tak też było we włościach prywatnych wielkich panów litewskich. Tam również wzdłuż zewnętrznych granic dóbr ziemskich magnackich i wielkopańskich osadzone były wsie bojarskie. Przekształciły się one pod wpływem zmian prawnych, infiltracji praw koronnych i rozwoju parlamentaryzmu w okolice szlacheckie

Na przykład Rubieżewicze ze wszystkich stron były okrażone zaściankami polskiej szlachty. To Mikulicze, Żdanowicze, Downarszczyzna, Tatarszczyzna, Downary, Ruczyn, Padzierna, Aleksandrowo itd. Ich nazwiska to: Jankowscy, Tataryccy, Kulikowscy, Czaińscy, Puchacewicze, Wesołowscy, Sobolewscy, Kołłontajowie, Czarnieccy, Ratyńscy, Mińkiewiczowie, Tumiłowiczowie i inni. Jeszcze dziś mają polskie imiona. Teraz większość z nich należy do kołchozu, który nosi imię Janka Kupały.

Podobnie licznie osady takie zlokalizowane są w obszarach zarówno dzisiejszej zachodniej, jak i wschodniej Białorusi. Większość dawnych mieszkańców okolic szlacheckich stanowią katolicy, czy też osoby pochodzeniem rodzinnym związane z katolicyzmem. Prawa szlacheckie grupom tym odebrał car, domagając się przekładania dowodów heraldycznych z kilku pokoleń, kosztownych i trudnych do przeprowadzenia. Wyzuto z prawnego szlachectwa ogromną rzeszę szlachty ziem dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego dawniej, w czasach przedrozbiorowych wyposażonych w prawa wyborcze i sądowe. Polskość tej grupy pozostała w przynależności do kręgu kulturowego, religii i kultury [7].

Spis literatury

1. Kutrzeba, S. Charakter i wartość unji polsko-litewskiej / S. Kutrzeba // Księga pamiątkowa ku uczczeniu czterechsetnej rocznicy wydania pierwszego statutu Litewskiego. – Wilno, 1933. – S. 1 – 13.
2. Maroszek, J. Pogranicze Litwy i Korony w planach króla Zygmunta Augusta / J. Maroszek. – Białystok, 2000.
3. Maroszek, J. Przewodnik historyczno-turystyczny po dziedzictwie kulturowym pogranicza Polska-Litwa-Kaliningrad / J. Maroszek. – Białystok, 2007.
4. Suchocki, J. Formowa, nie się i skład narodu politycznego w Wielkim Księstwie Litewskim późnego średniowiecza / J. Suchocki // Zapiski Historyczne. – T. XLVIII. – Z. 1 – 2. – 1983.
5. Iwaniec, E. Z dziejów staroobrzedowców na ziemiach polskich / E. Iwaniec // Eikon staroobrzedowy / pod red. M. Olejnika, J. Tomalskiej. – Warszawa, 1977.
6. Unia brzeska geneza, dzieje i konsekwencje w kulturze narodów słowiańskich / pod red. R. Łuznego, F. Ziejki, A. Kępińskiego. – Kraków, 1994; Unia brzeska z perspektywy czterech stuleci / pod red. J.S. Gajek, S. Nabywaniec. – Lublin, 1998; Maroszek, J. Dziedzictwo unii kościelnej w krajobrazie kulturowym Podlasia 1596 – 1996 / J. Maroszek. – Białystok, 1996.
7. Kanzińska, I. Wśród «kościelnych Polaków» Wyznaczniki tożsamości etnicznej (narodowej) Polaków na Białorusi / I. Kanzińska. – Warszawa, 1999; Porzecki, J. Rozwój osadnictwa drobnoszlacheckiego nad rzeką Świsłoczą na Grodzieńszczyźnie / J. Porzecki // Rozwój szlachty mazowieckiej w kształtowaniu polskiego krajobrazu kulturowego. – Ciechanów, 2000. – S. 284 – 302.

FELIKS CZYŻEWSKI

Lublin

IMIONA TYPU

STEFAN : STEPAN, FEODOR : TEODOR, TEODORA : CHWEDORA W INSKRYPCJACH NEKROPOLII WSCHODNIEJ POLSKI

W niniejszym szkicu zwrócimy uwagę na status spółgłoski f i jej odpowiedniki utrwalone w imionach znajdujących się w inskrypcjach nagrobnych na cmentarzach Podlasia i Chełmszczyzny.¹ Wymieniony obszar jest typowym pograniczem kulturowym i językowym zamieszkanym przez ludność etnicznie wschodniosłowiańska, ruska i polska. Język pogranicza charakteryzuje się m.in. odmiennością od języka, jakim posługują się mieszkańcy centrum etnicznego. Na Podlasiu i Chełmszczyźnie istnieją obok siebie dwa różne, chociaż spokrewnione ze sobą języki – polski i ukraiński. Ten pierwszy ma postać polszczyzny kresowej i zawiera obok elementów rodzimych wiele cech przeniesionych w wyniku interferencji, drugi zaś – to archaiczne gwary zachodniopoleskie, przynależne do języka ukraińskiego. Język napisów nagrobnych, w szczególności imiennictwo, odzwierciedla tradycję Cerkwi prawosławnej, w mniejszym stopniu lokalną mowę.

¹Przedstawiony materiał może być przyczynkiem w zakresie badań fonetycznych nad pograniczem polsko-wschodniosłowiańskim [por. Małec 1994].